

QILMISHNI KVALIFIKATSIYA QILISHDA JINOYAT TARKIBINING JINOYAT-HUQUQIY AHAMIYATI: MILLIY VA XORIJIY TAJRIBA

Abdisattorov Husniddin Bahodir o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat qonunchiligini
qo'llash nazariyasi va amaliyoti yo'nalishi magistranti

E-mail: habdisattorov@gmail.com,

habdisattorov148@gmail.com

Telefon: 99 670-61-24; 33 998-01-30

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada huquqiy tadqiqotning mantiqiylik, qiyosiy-huquqiy tahlil, analiz, sintez va ma'lumotlar tahlili kabi metodlaridan foydalanilgan bo'lib, jinoyat tarkibi va qilmishni kvalifikatsiya qilish tushunchalari hamda mohiyati, jinoiy javobgarlikning asosi sifatida jinoyat tarkibining qilmishni kvalifikatsiya qilishdagi ahamiyati, bu sohada milliy va xorijiy tajribaning o'xshash hamda farqli jihatlari ochib berilgan. Shuningdek, xorijiy tajribadan kelib chiqqan holda, jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish tizimini takomillashtirish yuzasidan tegishli takliflar ilgari surilgan.

***Kalit so'zlar:** jinoyat tarkibi, kvalifikatsiya, jinoyat tarkibi elementlari, jinoyat obykti, jinoyat subyekti, jinoyat obyektiv tomoni, jinoyat subyektiv tomoni, zaruriy belgilar, fakultativ belgilar.*

УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ ЗНАЧЕНИЕ СОСТАВА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРИ КВАЛИФИКАЦИИ ДЕЯНИЯ: НАЦИОНАЛЬНЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Абдисатторов Хусниддин Баходир угли

Магистрант кафедры теории и практики применения

уголовного законодательства Ташкентского

юридического университета

E-mail: habdisattorov@gmail.com,

АННОТАЦИЯ

В настоящей статье раскрыты понятия и сущность состава преступления и квалификации деяния, особенности квалификации деяния как состава преступления, являющегося основанием уголовной ответственности, идентичность и разница между национальным и международным опытом в

этой области путем использования логических методов, а также методов сравнительно-правового анализа, анализе, синтеза и разбора сведений. Также, исходя из международного опыта, разработаны соответствующие предложения по совершенствованию системы квалификации преступления.

Ключевые слова: состав преступления, квалификация, элементы состава преступления, объект преступления, субъект преступления, объективная сторона преступления, субъективная сторона преступления, основные признаки, факультативные признаки.

THE CRIME-LEGAL SIGNIFICANCE OF THE CORPUS DELICTI IN THE QUALIFICATION OF CRIMINAL ACT: NATIONAL AND FOREIGN EXPERIENCE

Abdisattorov Khusniddin Bahodir ogli

Master student of department of Theory and practice
of the application of Criminal law at Tashkent state
university of law

E-mail: habdisattorov@gmail.com,

ABSTRACT

In this article, using methods of legal research such as logical, comparative-legal analysis, analysis, synthesis and data analysis, it gives information about the concepts and essence of corpus delicti and crime qualification, the importance of corpus delicti which is the basis of criminal liability in the process of qualification, the similarities and differences of national and international experience in the qualification of crimes. Furthermore, considering foreign experience, certain proposals were given to criminal legislation in order to develop system of crime qualification.

Keywords: *corpus delicti, qualification, elements of corpus delicti, object of crime, subject of crime, objective side of the crime, subjectiva side of crime, necessary signs, facultative signs.*

KIRISH

Ma'lumki, shaxs tomonidan jinoyat sodir etish holatlari insoniyat tarixining har qanday davrida mavjud bo'lgan va o'zining ijtimoiy xavfliligi bilan ajralib turgan. Shu tufayli, bugungi kunda dunyo mamlakatlarining barchasida jinoyatchilikka qarshi kurashish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Har qanday davlatda jinoyiy-huquqiy siyosatni amalga oshirishning dastlabki va muhim

bosqichi – bu qonun hujjatlarida jinoyat uchun javobgarlikni belgilashdir. Bundan ko‘zlangan maqsad ijtimoiy hayotda sodir etilgan real qilmishning belgilarini jinoyat qonunida nazarda tutilgan jinoyat tarkibi belgilariga solishtirish orqali uning qanday jinoyat ekanligini va unga nisbatan qay turdagi jazo tayinlash kerakligini aniqlash hisoblanadi. Aynan mazkur jarayon “qilmishni kvalifikatsiya qilish” deb nomlanadi. Jinoyatni kvalifikatsiya qilishning asosini jinoyat qonunida belgilangan aniq jinoyat tarkibi tashkil etadi. Ya’ni, surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sud ijtimoiy hayotda sodir etilgan real qilmishni kvalifikatsiya qilishda Jinoyat kodeksining Maxsus qismi moddasida nazarda tutilgan jinoyat tarkibiga tayanadi. Sodir etilgan qilmishni kvalifikatsiya qilish amaliyoti barcha davlatlar jinoyat huquqi uchun xosdir. Mazkur maqolada bir nechta xorijiy davlatlarning qilmishni kvalifikatsiya qilish bo‘yicha tajribasini o‘rganib, ularning milliy qonunchiligimizdagi kvalifikatsiya qilish amaliyoti bilan o‘xshash va farqli jihatlarini tahlil qilishga harakat qilamiz.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-maydagi PQ-3723-son Qarori bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasining jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligini takomillashtirish Konsepsiyasi”ning I bob 1-bandida “Jinoyat qonunchiligini xalqaro standartlarga unifikatsiya qilinganligi va muvofiqlashtirilganligi nuqtayi nazaridan inventarizatsiya qilish” muhim vazifalardan biri sifatida belgilangan.[1] Ushbu zaruriyatdan kelib chiqib, Rossiya, Moldova, Germaniya, Janubiy Koreya va Avstraliya singari davlatlarda jinoyat tarkibining qilmishni kvalifikatsiya qilishdagi ahamiyati masalasini ko‘rib chiqamiz va milliy qonunchiligimiz bilan taqqoslashni amalga oshiramiz.

Rossiya jinoyat qonunchiligi va milliy qonunchiligimiz ko‘p jihatdan bir-biriga o‘xshash sanaladi. Shu bilan birga, ular o‘rtasida qilmishni kvalifikatsiya qilish amaliyoti bilan bog‘liq farqlar ham mavjud. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi 16-moddasining 2-qismida jinoiy javobgarlikning asosi jinoyat tarkibi ekanligi belgilangan. Unga ko‘ra, “Jinoyat kodeksida nazarda tutilgan jinoyat tarkibining barcha alomatlari mavjud bo‘lgan qilmishni sodir etish javobgarlikka tortish uchun asos bo‘ladi” [2]. Mazkur norma mazmunidan kelib chiqqan holda, sud-tergov organlari muayyan qilmishni jinoyat deb topish va uni JK Maxsus qismining biror moddasi bilan kvalifikatsiya qilishda jinoyat tarkibini aniqlashga e’tibor qaratadilar. Rossiya Federatsiyasining Jinoyat kodeksida esa, jinoyat tarkibining ahamiyati to‘g‘risidagi modda mavjud emas, ammo mazkur davlat jinoyat huquqi nazariyasida xuddi milliy huquq tizimimizda bo‘lgani kabi jinoyat obyektiv

tomoni, subyekt va subyektiv tomonidan kelib chiqib, qilmishga huquqiy baho berilishi to'g'risida qarashlar mavjud.

Xususan, V.N.Kudryavsev "Qilmishda jinoyat tarkibi belgilari yig'indisining mavjudligi bu jinoiy javobgarlikka tortish uchun eng kam va yetarli asoslar borligini anglatadi. Eng kam degani shu ma'nodaki, agar qilmishda jinoyat tarkibining zaruriy belgilaridan kamida bittasining yo'qligi shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish mumkin emasligini anglatadi. Yetarli deganda, shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish uchun qo'shimcha ma'lumotlarni (obyektiv va subyektiv belgilardan tashqari) yig'ishning zarurati yo'qligidir" degan fikrni ilgari suradi [3].

Shunga o'xshash fikrlarni milliy huquqshunos olimlarimiz ham bildirishgan. Jumladan, M.Usmonaliyev va P.Bakunov jinoyat tarkibi deganda, jinoyat qonunida ko'zda tutilgan muayyan ijtimoiy xavfli harakat yoki harakatsizlikning jinoiyligini ifodalovchi tomonlar (elementlar) yig'indisini nazarda tutadi [4].

A.S.Yoqubov va R.Kabulovning fikricha, "Jinoyat tarkibi jinoyat qonunchiligida aniq bir ijtimoiy xavfli qilmishni jinoyat deb ta'riflovchi eng kam va yetarli obyektiv hamda subyektiv belgilar yig'indisidir" [5].

F.Xudoyqulov esa "Jinoyat tarkibi – bu har qanday jinoyatning tashqi va ichki tuzilishini o'zida namoyon etadigan subyektiv va obyektiv belgilarining minimal va yetarli yig'indisidir" deb yozadi [6].

Yuqorida keltirilgan barcha fikrlar mohiyatan bir xil hisoblanadi. Ushbu fikrlarga qo'shilgan holda aytishimiz mumkinki, jinoyat tarkibi – bu sodir etilgan qilmishni jinoyat deb topish uchun asos bo'ladigan eng kam va yetarli belgilar yig'indisidir. Har bir jinoyat uchun qonunda belgilangan zaruriy belgilardan bittasining yo'qligi qilmishning jinoiyligini istisno qiladi. Jinoyat tarkibi nafaqat qilmishni jinoyat deb topishda, balki uni jinoyat qonunidagi muayyan modda bilan kvalifikatsiya qilishda ham birlamchi ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi 17-moddasining 1-qismi hamda Rossiya Jinoyat kodeksining 19-moddasi talabiga ko'ra, qilmishni kvalifikatsiya qilishda jinoyat subyektining quyidagi belgilari zaruriy belgi hisoblanadi: 1) jismoniy shaxs bo'lishlik; 2) jinoiy javobgarlik yoshiga yetganlik; 3) aqli rasolik. Demak, ikki davlat qonunchiligida ham kvalifikatsiya uchun ahamiyatli bo'lgan jinoyat subyektining asosiy belgilari bir xil ko'rinishga ega. Ammo, RF Jinoyat kodeksining 20-moddasida jinoiy javobgarlikka tortishning ikki xil yoshi nazarda tutilgan. Umumiy javobgarlikka tortish yoshi 16 yosh bo'lsa, RF JK Maxsus qismidagi bir qator jinoyatlar uchun 14 yosh etib belgilangan. O'zbekiston Respublikasi JK ning 17-moddasiga ko'ra esa, qilmishning xususiyatiga qarab, shaxs 16, 13, 14 va 18 yoshdan

jinoyat subyekti bo‘lishi mumkin. Ushbu farq qilmishni jinoyat subyekti belgilaridan kelib chiqib kvalifikatsiya qilishda ikki davlat alohida-alohida tajribaga ega ekanligini ko‘rsatadi. Masalan, Rossiya Jinoyat kodeksining 105-moddasi qasddan odam o‘ldirish uchun jinoiy javobgarlikni nazarda tutadi. Ushbu modda ikki qismdan iborat bo‘lib, og‘irlashtiruvchi holatlarda qasddan odam o‘ldirish jinoyati ikkinchi qism bilan kvalifikatsiya qilinadi. E’tiborli jihati shundaki, har ikkala qism uchun jinoiy javobgarlikka tortish yoshi 14 yoshni tashkil etadi. Bundan farqli ravishda, O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi 97-moddasining 1-qismi (qasddan odam o‘ldirish) uchun subyekt yoshi 14 yosh, 2-qismi (og‘irlashtiruvchi holatlarda qasddan odam o‘ldirish) uchun esa 13 yosh hisoblanadi. Jinoyat kodeksimizda 13 yoshdan jinoiy javobgarlikka tortish faqatgina 97-moddaning 2-qismi uchun belgilangan. Buni shu bilan izohlashimiz mumkinki, boshqa jinoyatlar bilan solishtirganda, og‘irlashtiruvchi holatlarda qasddan odam o‘ldirishning ijtimoiy xavfliligi yuqori. Ammo, nafaqat Rossiyada, balki MDH ning boshqa davlatlarida, shuningdek Germaniya va Fransiya kabi rivojlangan huquq tizimiga ega davlatlarda ham qasddan odam o‘ldirish uchun jinoiy javobgarlikka tortish yoshi 14 yosh sanaladi. Ma’lumki, fuqarolik huquqida 14 yoshga to‘lmagan voyaga yetmaganlar kichik yoshdagi bolalar sifatida e’tirof etiladi. Mazkur yoshdagi voyaga yetmaganlar ba’zi holatlarda o‘z xatti-harakatlarining xususiyatini va undan kelib chiqadigan oqibatlarni to‘la tushunmasliklari mumkin. Shu sababli, Jinoyat kodeksining 97-moddasi har ikkala qismi uchun jinoyat subyekti yoshini 14 yosh deb belgilashni taklif qilamiz. Zero, bu o‘zgarish jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish jarayonida voyaga yetmaganlar huquq va qonuniy manfaatlarining ishonchli himoyasini ta’minlashga, Jinoyat kodeksida belgilangan insonparvarlik va odillik prinsiplarining yaqqol namoyon bo‘lishiga xizmat qiladi, deb o‘ylaymiz.

Shu bilan birga, Rossiya jinoyat qonunchiligida bir qator jinoyatlar nazarda tutilgan bo‘lib, ular bizning Jinoyat kodeksimizda alohida jinoyat deb baholanmaydi. Masalan, RF JK ning 164-moddasida “Talon-toroj qilish usulidan qat’iy nazar, tarixiy, ilmiy, badiiy va madaniy jihatdan alohida qimmatga ega bo‘lgan hujjatlarni yoki obyektlarni g‘ayriqonuniy ravishda egallash” jinoyati belgilangan [7]. Bunda talon-toroj qilish usuli deganda, talonchilik, o‘g‘irlik, firibgarlik, tovlamachilik va boshqa g‘ayriqonuniy usullar tushunilishi kerak. Bundan farqli ravishda, O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksida bu turdagi qilmish alohida modda bilan kvalifikatsiya qilinmaydi. Ya’ni, agar shaxs tarixiy, ilmiy, badiiy va madaniy jihatdan alohida qimmatga ega bo‘lgan hujjatlarni yoki obyektlarni g‘ayriqonuniy ravishda egallaydigan bo‘lsa, talon-toroj usulidan kelib chiqib, JK 164 – 169-moddalaridan

biri bilan kvalifikatsiya qilinadi. Demak, Rossiya jinoyat kodeksida alohida qimmatga ega bo'lgan hujjatlar va obyektlar jinoyatning maxsus obyekt sifatida mustaqil modda bilan qo'riqlanadi va bu o'z navbatida qilmishni o'g'rilik, talonchilik, firibgarlik kabi jinoyatlarni nazarda tutuvchi moddalar bilan qo'shimcha kvalifikatsiya qilishni taqozo etmaydi.

Moldova davlatining jinoyat qonunchiligini o'rganganimizda, milliy qonunchiligimizga o'xshash jihatlar bilan bir qatorda, muayyan farqlarga ham duch keldik. Jumladan, Moldova Jinoyat kodeksida jinoyat tarkibining ahamiyati alohida modda bilan mustahkamlangan. Kodeksning 15-moddasiga ko'ra, "Jinoyatning ijtimoiy xavflilik darajasi jinoyat tarkibining elementlari: obyekt, obyektiv tomon, subyekt va subyektiv tomonni tavsiflovchi dalillarni tahlil qilish orqali aniqlanadi" [8]. Bundan shuni tushunish mumkinki, qilmishni nafaqat jinoyat deb topish, balki uning ijtimoiy xavflilik darajasidan kelib chiqib, muayyan modda bilan kvalifikatsiya qilish jarayonida ham jinoyat tarkibi elementlari markaziy o'rin tutadi. Moldova Jinoyat kodeksining 17- va 18-moddalarida subyektiv tomonning zaruriy belgisi sifatida ayb shakllari, ya'ni qasd va ehtiyotsizlik tushunchalarining mazmuni ochib berilgan. Bundan tashqari, xuddi O'zbekistonda bo'lgani kabi Moldova Jinoyat kodeksida ham murakkab aybli jinoyatlar mavjud bo'lib, ular "Aybning ikki xil shakli orqali jinoyat sodir etish" termini bilan yuritiladi va kvalifikatsiyada bitta jinoyat sifatida baholanadi. Moldova Jinoyat kodeksining 19-moddasiga ko'ra, "Agar qasddan sodir etilgan jinoyat mazkur qonunda og'irroq jazo nazarda tutilgan og'ir oqibatlarga olib kelsa va bu og'ir oqibatlar jinoyatchining qasdi bilan qamrab olinmagan bo'lsa, bu oqibatlar uchun jinoiy javobgarlik faqat shaxs ijtimoiy xavfli oqibatlarni oldindan ko'rgan, ammo uning yuz bermasligiga asossiz ravishda ishonganda yoki ijtimoiy xavfli oqibatlarni oldindan ko'rmagan bo'lsa-da, vaziyatga ko'ra ko'rishi mumkin va lozim bo'lgandagina kelib chiqadi. Natijada, bu jinoyat qasddan sodir etilgan deb hisoblanadi". Ushbu normaning mazmuni O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi 23-moddasining mazmuni bilan bir xildir. Demak, murakkab aybli jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish amaliyoti O'zbekiston va Moldovada o'xshash, deyishimiz mumkin. Jinoyatning umumiy subyekt yoshi 16 yosh, ayrim jinoyatlar (ularning ro'yxati Moldova JK 21-moddasining 2-qismida keltirilgan) uchun esa 14 yoshdan ham javobgarlikka tortish mumkin. Eng diqqatga sazovor jihati shuki, Moldova Jinoyat qonunchiligi yuridik shaxs uchun ham jinoiy javobgarlikni belgilagan. Kodeks 21-moddasining 3-qismiga ko'ra, "Jamoaboshqaruviga taalluqli bo'lmagan yuridik shaxs quyidagi holatlardan birontasi mavjud bo'lganda, jinoiy javobgarlikka tortiladi:

- a) yuridik shaxs muayyan harakatni qilmaslikni yoki ma'lum majburiyatni bajarishni nazarda tutuvchi qonun talablariga rioya etmaydigan bo'lsa;
- b) yuridik shaxs o'z belgilangan maqsadiga va moliyaviy hisob-kitob hujjatlariga amal qilmagan holda, faoliyat olib borayotgan bo'lsa;
- c) yuridik shaxsning yoki uning nomidan ish ko'rishga vakolatli bo'lgan mansabdor shaxsning foydasi uchun qilingan harakatlar shaxsga, jamiyatga va davlatga katta zarar keltirgan bo'lsa. Yuridik shaxsning jinoiy javobgarlikka tortilishi jinoyat sodir etilishida aybdor bo'lgan jismoniy shaxsni javobgarlikdan ozod etmaydi". Modda mazmunidan kelib chiqadigan bo'lsak, yuridik shaxsning faoliyatida jinoyat belgilari aniqlanadigan bo'lsa, ham yuridik shaxsning o'zi, ham jinoyatda aybdor bo'lgan jismoniy shaxs (masalan, yuridik shaxs rahbari yoki xodimi) ham javobgarlikka tortilishi lozim. Fikrimizcha, yuridik shaxs tomonidan sodir etilgan qilmish bo'yicha jinoyatni kvalifikatsiya qilishda, milliy qonunchiligimizda bo'lgani kabi, faqat aybdor jismoniy shaxsni jinoyat subyekti sifatida ko'rsatish maqsadga muvofiqdir. Chunki, shaxs tomonidan yo'l qo'yilgan qonun buzilishi uchun yuridik shaxsning javobgarlikka tortilishi adolat me'zonlariga unchalik ham to'g'ri kelmaydi.

Germaniya Jinoyat kodeksida "jinoyat tarkibi" tushunchasi aniq modda tarkibida belgilanmagan. Ammo, Umumiy qismning 13 - 15-moddalari doirasida jinoyatning harakat yoki harakatsizlik ko'rinishida hamda qasd yoki ehtiyotsizlik orqasida sodir etilishi mumkinligi nazarda tutilgan. Misol uchun, Germaniya Jinoyat kodeksining 13-moddasiga ko'ra, "Mazkur qonunda nazarda tutilgan ijtimoiy xavfli oqibat kelib chiqishining oldini olish majburiyatiga ega shaxs tomonidan o'sha harakatlarning qilinmasligi jinoiy javobgarlikka sabab bo'ladi". 15-moddada esa, "Agar qonun ehtiyotsizlik orqasida sodir etilgan harakat uchun jazoni ko'rsatmasa, faqat qasddan sodir etilgan harakatlar jazolanadi", - deyilgan [9]. Bundan ko'rinadiki, Germaniya jinoyat huquqida ham obyektiv va subyektiv tomon qilmishni jinoyat deb topish va uni muayyan modda bilan kvalifikatsiya qilishda muhim ahamiyatga ega. Ya'ni, qilmishning qasd yoki ehtiyotsizlik orqasida sodir etilganligi obyektiv tomondan o'xshash bo'lgan jinoyatlarni farqlashga yordam beradi. Shu bilan birga, Kodeksda jinoyat subyektiga xos bo'lgan belgilar ham o'z aksini topgan. Jumladan, 19-moddaga binoan, "Jinoyat sodir etish vaqtida 14 yoshga to'lmagan shaxs aybsiz holda harakat qilgan deb topiladi". Mazkur norma kvalifikatsiya uchun nihoyatda muhim bo'lib, jinoyat subyekti yoshini belgilab beradi. Demak, Germaniyada har qanday jinoyat uchun shaxs 14 yoshdan boshlab jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin. Jinoyat subyekti bo'yicha qilmishni kvalifikatsiya qilish jarayonida

shaxsning aqli rasoligi, albatta, tekshirilishi lozim. Chunki, mazkur belgi Germaniya Jinoyat kodeksida jinoyat subyektning zaruriy belgilari qatoriga kiritilgan. Germaniya jinoyat qonunchiligining milliy qonunchiligimizga o'xshash jihatlaridan yana biri – bu jinoyatga suiqasd qilish uchun ham jazoning mavjudligidir (GFR JK 23-moddasi). Ya'ni, jinoyatning tugallanganligi yoki suiqasd ekanligi qilmishni kvalifikatsiya qilishga ta'sir ko'rsatmaydi, bu holat faqatgina sud tomonidan jazo tayinlashda inobatga olinadi. Respublikamiz va Germaniya jinoyat qonunchiligi o'rtasida umumiy jihatlarining borligini har ikki davlat qonunchiligi romano-german huquq tizimiga taalluqli ekanligi bilan izohlashimiz mumkin. Shunga qaramasdan, mazkur davlatning jinoyat huquqi sohasidagi, xususan qilmishni kvalifikatsiya qilishdagi ba'zi tajribalarini milliy qonunchiligimizga joriy etish maqsadga muvofiq bo'ladi. Xususan, yuqorida aytib o'tganimizdek, JK 97-moddasining 2-qismi uchun ham jinoyat subyekti yoshini 14 yosh etib belgilash lozim.

Sharqiy Osiyo mamlakatlari orasida Janubiy Koreya o'zining rivojlangan huquq tizimi bilan ajralib turadi. Boshqa huquq sohalari bilan bir qatorda, jinoyat huquqi va qonunchiligi ham ancha takomillashgan. Mazkur davlat Jinoyat kodeksi Umumiy qismining bir qator moddalarida jinoiy javobgarlik yoshi, aqli noraso shaxs tomonidan jinoyat sodir qilish, jinoiy qasd, ehtiyotsizlik, harakat yoki harakatsizlik bilan jinoyat sodir qilish kabi jinoyat tarkibi zaruriy belgilarining mazmuni ochib berilgan. Mazkur belgilar jinoyat kodeksidagi har bir jinoyat uchun xos bo'lib, ularsiz qilmish jinoyat hisoblanmaydi. Shu sababli, Koreya jinoyat qonunchiligi har bir holatda ushbu belgilarning aniqlanishi shartligini belgilaydi. Jinoyat kodeksi moddalarining ba'zilarida zaruriy belgilar dispozitsiyada bevosita ko'rsatilsa, boshqalarida jinoyatning xususiyatidan kelib chiqib aniqlanishi lozim bo'ladi. Masalan, ushbu davlat Jinoyat kodeksining XIII bobida nazarda tutilgan yashash joyiga o't qo'yish (164-modda), jamoat binolariga yoki obyektlariga o't qo'yish (165-modda), boshqa obyektlarga o't qo'yish (166-modda) kabi jinoyatlar qasddan sodir etiladi. Agar ushbu obyektlarga ehtiyotsizlik orqasida o't ketsa, qilmish yuqoridagi moddalar bilan emas, balki 170-modda bilan kvalifikatsiya qilinishi lozim. Ko'rib turganimizdek, Janubiy Koreya jinoyat huquqida ham aybning ikki xil shakli mavjud bo'lib, ular obyektiv tomondan o'xshash jinoyatlarni o'zaro farqlashga va bu orqali qilmishni to'g'ri kvalifikatsiya qilishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, xuddi O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksida bo'lgani singari ayrim moddalarda jinoyat tarkibining u yoki bu fakultativ belgisi asosiy belgi sifatida o'rnatilgan. Bunday holatlarda mazkur fakultativ belgilar ham kvalifikatsiya uchun ahamiyatga ega bo'ladi. Jumladan, Janubiy Koreya Jinoyat kodeksining 122-moddasida

“Mansabdor shaxsning arzirli sababsiz o‘z xizmat majburiyatlarini bajarishni rad etishi yoki mazkur majburiyatlarni tashlab ketishi” uchun, 129-moddada esa “Mansabdor shaxsning pora olishi” uchun jinoiy javobgarlik nazarda tutilgan bo‘lib, qilmishni aynan ushbu moddalar bilan kvalifikatsiya qilish uchun jinoyat subyekti *mansabdor shaxs* (*public official*) bo‘lishi shart. Bundan tashqari, Kodeksning 152-moddasiga ko‘ra, “Guvohlik qasamyodini qabul qilgan guvohning bila turib, yolg‘on ko‘rsatuv berishi besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish yoki o‘n million vongacha jarima jazosi tayinlashga asos bo‘ladi” [10]. Bunda jinoyat subyekti har qanday shaxs emas, balki ishga *guvoh* (*witness*) sifatida jalb qilingan shaxs bo‘lishi lozim. Jinoyat kodeksida nafaqat subyekt va subyektiv tomonning fakultativ belgilari, balki jinoyat predmeti va obyektiv tomonning jinoyat sodir etish usuli, vaqti, joyi, sharoiti, quroli kabi fakultativ belgilari ham dispozitsiyada keltirilishi orqali kvalifikatsiyaga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Masalan, Kodeks 180-moddasida (Suv toshqini paytida toshqindan himoyalovchi qurilma va mexanizmlarga zarar yetkazish yoki ularni ishdan chiqarish) jinoyat sodir etish sharoiti, ya’ni suv toshqini payti obyektiv tomonning zaruriy belgisi bo‘lib, ushbu belgisiz qilmishni mazkur modda bilan kvalifikatsiya qilish mumkin emas.

Xorijiy davlatlarning jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish bo‘yicha tajribasi o‘rganilganda, ular orasida Avstraliya jinoyat qonunchiligi o‘ziga xosligi bilan ajralib turishiga guvoh bo‘ldik. Boshqa davlatlardan farqli ravishda, mazkur davlat Jinoyat kodeksining Umumiy qismida **“jinoyat elementlari”** (*elements of offence*) tushunchasi, tasnifi va ahamiyati xususida to‘liq ma’lumot berilgan. Jumladan, Kodeks 3.1-moddasiga ko‘ra, jinoyat o‘z ichiga moddiy va ayb elementlarini (*physical and fault elements*) qamrab oladi. O‘z navbatida, 4.1-moddada keltirilishicha, jinoyatning moddiy elementlari quyidagilardan iborat:

- a) xulq-atvor (*conduct*);
- b) xulq-atvor natijasi (*a result of conduct*);
- c) xulq-atvor va uning natijasi o‘rtasidagi holat (*circumstance*) [11].

Ushbu elementlar orasida xulq-atvor ikki xil ko‘rinishda namoyon bo‘ladi: harakat (*act*) va harakatsizlik (*omission*). Bevosita milliy qonunchiligimizga solishtiradigan bo‘lsak, harakat va harakatsizlikni o‘z ichiga olgan xulq-atvor *ijtimoiy xavfli qilmishga*; xulq-atvor natijasi *ijtimoiy xavfli oqibatga*; xulq-atvor va uning natijasi o‘rtasidagi holat esa *ijtimoiy xavfli qilmish va oqibat o‘rtasidagi sababiy bog‘lanishga* to‘g‘ri keladi. Demak, Avstraliya Jinoyat kodeksida belgilangan moddiy elementni jinoyatning obyektiv tomoni deb, atashimiz mumkin. Avstraliya Jinoyat kodeksining 5.1-moddasiga ko‘ra, jinoyatning ayb elementlari quyidagilar

bo'lishi mumkin: a) qasd (*intention*); b) xabardorlik (*knowledge*); c) beparvolik (*recklessness*); d) ehtiyotsizlik (*negligence*).

Ma'lumki, Jinoyat kodeksimizda aybning qasd va ehtiyotsizlik shakllari nazarda tutilgan. Avstraliya jinoyat qonuni esa, xabardorlik va beparvolik shakllarini ham ajratib ko'rsatgan. Aslida, bu tushunchalar ham begona emas. Negaki, xabardorlik deganda, shaxsning o'zi sodir etgan qilmishining ijtimoiy xavfli xususiyatini anglashi va undan kelib chiqadigan oqibatlariga ko'zi yetishi tushunilsa, beparvolik o'z-o'zidan ehtiyotsizlikning turi hisoblanadi. Shunday qilib, Avstraliya Jinoyat kodeksida belgilangan aybning 4 ta elementi jinoyatning subyektiv tomonini tashkil qiladi. Garchi Kodeksda jinoyat obyekti to'g'risida so'z yuritilmagan bo'lsa-da, jinoyat qonunidagi har bir norma alohida ijtimoiy munosabatni qo'riqlaydi va ular jinoyat obyekti sanaladi. Jinoyat subyekti uchun Kodeksda yosh va aqliy sog'lomlik belgilari o'z aksini topgan. Yuqorida Rossiya, Moldova, Germaniya va Janubiy Koreya jinoyat qonunchiligini tahlil qilganimizda, subyekt yoshining minimal chegarasi 14 yosh ekanligini ko'rgan edik. Ammo, Avstraliya jinoyat qonunida bu chegara 10 yosh hisoblanadi. Avstraliya JK 7.1-moddasiga muvofiq, 10 yoshdan kichik bo'lgan bolalar jinoyat uchun javobgarlikka tortilmaydi. 7.2-moddada ta'kidlanishicha, 10 yoshdan 14 yoshgacha bo'lgan bolalar o'z xulq-atvorining huquqqa xilofligini anglay olgan taqdirdagina, jinoyat uchun javobgarlikka tortiladi. Demak, qilmishni Avstraliya Jinoyat kodeksidan kelib chiqib, kvalifikatsiya qilishda yuqoridagi jinoyat elementlarining barchasi aniqlanishi lozim.

XULOSA

Xulosa qiladigan bo'lsak, garchi yuqoridagi davlatlar qilmish uchun turli xil jinoiy javobgarlikni belgilasa-da, ularning barchasida qilmishni kvalifikatsiya qilish jinoyat tarkibi belgilaridan kelib chiqib, amalga oshiriladi. Ya'ni, real hayotda sodir etilgan bitta qilmishni boshqasidan farqlash uchun unga xos bo'lgan belgilar jinoyat qonunida javobgarlik belgilangan jinoyatning obyektiv va subyektiv belgilari bilan taqqoslab ko'riladi. Sodir etilgan qilmishning belgilari jinoyat qonunidagi qaysi modda belgilari bilan mos tushsa, qilmish aynan o'sha modda bilan kvalifikatsiya qilinib, jazo ham mazkur modda sanksiyasi doirasida tayinlanadi.

Shu bilan birga, amaliyotda ba'zan sud-tergov organlari tomonidan jinoyat tarkibi barcha elementlarining aniqlanmasligi sababli jinoyat hisoblanmagan qilmishlarni jinoyat deb topish yoki qilmishni boshqa jinoyat sifatida noto'g'ri kvalifikatsiya qilish holatlarning oldini olish maqsadida faqat jinoyat huquqi nazariyasida emas, balki Moldova va Avstraliya tajribasida bo'lgani kabi O'zbekiston

Respublikasining amaldagi Jinoyat kodeksida ham jinoyat tarkibi elementlarini aniq ko'rsatish va JK 16-moddasini quyidagicha ifodalash maqsadga muvofiq bo'ladi, deb o'ylaymiz: "Jinoyat kodeksida nazarda tutilgan jinoyat tarkibining barcha alomatlari: obyekt, subyekt, obyektiv tomon va subyektiv tomon belgilari mavjud bo'lgan qilmishni sodir etish javobgarlikka tortish uchun asos bo'ladi".

Fikrimizcha, modda dispozitsiyasini bu tarzda ifodalash qilmishni kvalifikatsiya qilishga vakolatli bo'lgan shaxslarning jinoyat tarkibi barcha elementlarini aniqlashiga va unga to'g'ri baho berishiga sabab bo'ladi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-maydagi "Jinoyat va jinoyat protsessual qonunchiligi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3723-son Qarori // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari milliy bazasi (Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan "On improving the system of criminal and criminal legislation" National Database of Legislation, May 14, 2018, No. 3723). <https://lex.uz/docs/55471975//>;
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi, 1994-yil 22-sentabr, // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari milliy bazasi (Criminal code of the Republic of Uzbekistan, National Database of Legislation, September 22, 1994.). <https://lex.uz/docs/6750126//>;
3. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификация преступлений. М., 2007. – С. 313 (Kudryavsev V.N. General theory of qualification of crime. M., 2007. – P.313);
4. Usmonaliyev M., Bakunov P. Jinoyat huquqi. Umumiy qism: Oliy o'quv yurtlari uchun darslik.—T.: «Nasaf», nashriyoti, 2010. – B. 553. (Usmonaliev M., Bakunov P. Criminal Law.General section: Textbook for Universities. —Tashkent: Nasaf Publishing House, 2010. - P. 553);
5. Yakubov A., Kabulov R. Jinoyat huquqi. Umumiy qism: Darslik. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2009. – B. 374. (Yakubov A., Kabulov R. Criminal Law. General section: Textbook – T.: Academy of the Ministry of internal affairs, 2009. - P. 374);
6. Xudayqulov F.X. Jinoyat va jinoyat tarkibi tushunchalari hamda ular (subyektiv va obyektiv) belgilarining o'zaro munosabati: instrumental tahlil va taklif // Huquqiy tadqiqotlar jurnali // – 2021. – T. 6. – №. 11. (Xudaykulov F.X. Relationship of the concepts of crime and the corpus delicti and their signs (objective and subjective): instrumental analysis and proposals // Journal of Law Research. - 2021. - T. 6. - №. 11);

-
7. Уголовный кодекс Российской Федерации // <https://www.consultant.ru> = ht814952 (июня 13, 1996 года). (Criminal code of Russian Federation // <https://www.consultant.ru> = ht814952 (June 13, 1996));
 8. Moldova Respublikasi Jinoyat kodeksi // <https://www.legislationline.org> = hp1345668 (2003). (The Criminal code of the Republic of Moldova // <https://www.legislationline.org> = hp1345668 (2003));
 9. Germaniya Jinoyat qonuni // <https://ec.europa.eu> = st4258791 (1998-yil 13-noyabr). (German criminal code // <https://ec.europa.eu> = st4258791 (November 13, 1998));
 10. Janubiy Koreya Respubikasi Jinoyat kodeksi // <https://www.refworld.org/docid/3f49ed4.html> (Oktober 3, 1953). (The criminal code of the South Korea // <https://www.refworld.org/docid/3f49ed4.html> (Oktober 3, 1953));
 11. Avstraliya jinoyat kodeksi // <https://www.refworld.org> = hh5687312 (1995). (The criminal code of the South Korea // <https://www.refworld.org> = hh5687312 (1995)).